

В.В.Скальський*

**ОБРАЗ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ У СВІДОМОСТІ СЕЛЯН НА ПОЧАТКОВОМУ
ЕТАПІ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ**

Статтю присвячено проблемі сприйняття українським суспільством Української революції 1917–1921 рр., зокрема діяльності Центральної Ради. Здійснено спробу розглянути революційні процеси з нових методологічних підходів. Досліджуючи джерела інформації, якими потенційно могли послуговуватись українські селяни, автор намагається створити образ Центральної Ради, притаманний уяві останніх. Це дає змогу глибше зрозуміти мотиви поведінки селянства в 1917 р.

Українська Центральна Рада виникла у Києві 3 (4) березня 1917 р. За іншими даними... Так мусила би починатися будь-яка праця про Центральну Раду, написана з позицій позитивізму чи марксизму. В такому разі автор перебуває ніби над подіями, намагається максимально відокремити факт від його оточення. Якщо ж позиціонується спроба висвітлити подію (явище, процес) у всій її багатоманітності, то отримуємо еkleктичний, тенденційний набір фактів, по-

* Скальський Віталій Валерійович – аспірант відділу історії Української революції 1917–1921 рр. Інституту історії України НАНУ.

єднаних причинно-наслідковими зв'язками, котрі досить часто є неприродними і штучними.

Скільки людей знало про заснування УЦР? Самі засновники. За вечерею про це дізналась їх родина, можливо, найближчі друзі. Наступного ранку про її виникнення у невеличкій замітці повідомила «Киевская мысль». А решта 35-мільйонного українського народу про Центральну Раду нічого не відала. Ця подія нічого не означала в їх щоденному побутовому житті. Звісно, пізніше, зокрема селяни, визначилися зі своїм ставленням до ЦР. Це відбулося на підставі уяви про даний об'єкт¹, яка містила його різноманітні характеристики, та психологічної реакції на створений образ. Він постав з особистого й запозиченого досвіду. Абсолютна більшість населення України ніколи не бачила Центральної Ради*, а її образ формувався у нього на основі інформації про неї з неособистої життєвої практики. Джерелами цієї останньої були приїжджі партійні агітатори, інструктори ЦР, розповіді односельців, котрі побували в Києві на численних у 1917 р. з'їздах, звернення, листівки, телеграми від самої Центральної Ради, передплачувана або випадкова преса. В статті основна увага звертатиметься саме на неї як найбільш поширене і регулярне джерело.

Метою даної розвідки є спроба реконструювати думки пересічних українців-селян про УЦР. Об'єктом вивчення є не конкретне, реально існуюче село, а гіпотетичне, створене уявою дослідника, але максимально наближене до історичної дійсності. Основним каналом зв'язку в 1917 р. були залізниці, абсолютна більшість новин поширювалася через їхній телеграф. Жителі населених пунктів із залізничними станціями мали велику кількість інформації. Тому з метою обмеження й чіткішого окреслення джерельної бази дослідження об'єкт його повинен бути без залізниці. Досліджуване гіпотетичне село мусить мати волосну управу – найнижчу ланку державного управління у Російській імперії, котра збереглася в період революції. Це необхідно для поінформованості селян у тому, що в державі відбуваються революційні події (волосна управа мала б отримувати повідомлення про відсторонення царя та створення Тимчасового уряду). В селі без неї ці новини поширювалися спорадично, «за okazією»: «Ті люди, що пильно читають газети..., звісно, не можуть собі здумати, як се може бути, щоб знайшлася у нас така людина, що досі не знає, яким чином сталася така велика переміна, – що «вже й царя нема» і все пішло «по-новому», мов у казці! А однак такі люди єсть, що досі не знають того»².

Церква та школа необхідні для наявності у вибудовуваній автором моделі села 1917 р. інтелігенції, спроможної пояснити незрозумілі слова, котрі означали нові суспільні процеси. При цьому вона не обов'язково повинна бути національно свідомою й демократично налаштованою. Від її позиції часто залежали політичні настрої в конкретному селі. Передплата газети та її читання були одним із вирішальних чинників політичного самовизначення селян. Чи не найпопулярніший серед них у 1917 р. орган «Народня воля», повідомляючи про перехід місцевого часопису Липовецького повіту Київської губернії з російської на українську мову видання, зазначав: «На селах Липовеччини се – єдина газета. Другі газети передплачуються селянами мало»³. Підстав вважати цей регіон якимось особливим від решти немає. Тому екстраполюємо це повідомлення на всі українські землі. М.Грушевський писав: вітчизняні газети видавалися «в такій малій кількості, що на провінцію навіть не попадали»⁴. У випадку нашого

* Позиція «побачив / не побачив Центральну Раду» залежить від того, що ми уявляємо про неї: приміщення, членів останньої поодиночки чи у сукупності, засідання чи ухвалені нею документи. В даному разі ми приймаємо перші три характеристики.

уявного села все ж припустимо, що там передплачується вже згадувана «Народня воля». Мусимо також враховувати й особливість психології українських селян і наявність у них потужного культу праці. Якщо перед селянином стоїть вибір між читанням газети та проведенням сільськогосподарських робіт, пріоритет, без сумніву, буде надано останньому. Цим пояснюється використання неповного комплексу номерів «Народньої волі» за 1917 р. Предметом дослідження є психологічна реакція жителя уявного села на інформативні повідомлення про Центральну Раду. Підсумком розвідки має стати перелік інформації, яку потенційно міг знати кожен селянин про неї.

Хронологічно стаття охоплює період травня й початку червня 1917 р., тобто від виходу першого номера «Народньої волі» до проголошення Центральною Радою I Універсалу.

Наукове дослідження з реконструкції думок полягатиме в спробі відтворити інтелектуальні дії пересічного українця 1917 р., котрий перечитав всі звістки про Центральну Раду у доступних йому числах «Народньої волі». Звісно, свідомість науковця не є точною копією свідомості досліджуваних історичних персонажів⁵. До того ж вони не були реальними в минулому, а створені уявою автора на підставі усереднених даних. Проте перед його очима знаходяться ті самі дискурси (за винятком втрачених з об'єктивних обставин)⁶, які діяли у досліджуваній час. Тобто науковець повинен абстрагуватися від усіх відомих йому знань про Центральну Раду, так би мовити, «забути» їх і сформулювати «нові» на підставі тих джерел, котрі мали перед собою селяни у 1917 р. Ці знання будуть наближеними до образу Центральної Ради в уяві тогочасного селянина. Погрішність буде залежати від того, наскільки добре буде «забуто» образ ЦР, який існує нині у свідомості дослідника Української революції 1917 р., та наскільки адекватно опрацьовано джерела.

Перша зафіксована автором згадка в «Народній волі» про Центральну Раду містилася у № 1 за 4 травня 1917 р. Ось її зміст: «Чорнобильський виконавчий комітет звернувся до губернського комітету з проханням, щоб він призначив на посаду чорнобильського районного комісара кандидата, ухваленого Центральною Українською Радою. Центр. Укр. Рада обрала П.М.Гаєнка. Згідно з постановою губернського комітету, губернський комісар призначив п. Гаєнка на цю посаду»⁷. З наступної кореспонденції у цьому ж номері, котра стосувалася постанов селянського з'їзду Полтавської губернії, містилася згадка про «краєву Українську раду», до повноважень якої делегати форуму віднесли встановлення порядку землеволодіння⁸. Ще одна замітка повідомляла, що Кам'янець-Подільський єпархіальний з'їзд надіслав телеграму Українській Центральній Раді такого змісту: «З'їзд делегатів подільської Української православної церкви, скликаний від духовенства й мирян, щиро вітає Українську Центральну Раду з воскресінням України. Нехай сонце правди й волі ясным промінням засяє в житті великомученика-народа. Молим Бога, щоб скоро настав той час, коли б Україна здобула собі національно-територіальну автономію, вирвану від неї імпералістичною Москвою. Віримо і надіємось, що з автономією України настане й незалежність її церкви, ідею котрої завше носила Українська православна церква. Запевняємо Центральну Раду, що всі сили покладемо на здійснення цих бажань. Слава Україні! Слава п. церкві!»⁹. Отже, з цих трьох повідомлень можна створити такий узагальнюючий образ. Існувала УЦР («українська» – значить, «наша»^{*}; «цен-

** Слова «ми», «наш» і похідні беремо в лапки для уникнення тенденційності, оскільки поняття «своїх» та «чужих» відрізняються не лише у свідомості дослідника і жителя нашого уявного села (так би мовити, в часі), а й у свідомості останнього та сучасників (у просторі). Під поняттям «ми» селяни та інтелігенти розуміли різні суспільні колективи.*

тральна» – «головна, така, яка об'єднує всіх українців»), котра встановить новий порядок землеволодіння («дасть землю!»). Духовенство («розумні люди, де нам, грішним, до них») звернулося до Центральної Ради з вітальними словами. Це створювало позитивне психологічне тло для неї.

Децю чіткіше вимальовувалася картина щодо УЦР, коли в № 2 «Народньої волі» було вміщено звернення від М.Грушевського «До товаришів-українців!». У ній роз'яснювалося, що до Центральної Ради потрібно «звертатися у справах політичних» та вказано її адресу – «Київ, Володимирська вул., Педагогічний музей». Там же опубліковано привітання УЦР від житомирської філії Товариства українського військового клубу ім. гетьмана Полуботка, українців с. Красносілля Херсонської губернії та с. Середне-Біле Амурської області, Українського народного віча м. Лубни, Харківського українського комітету службовців південних залізниць, Кременчуцької української ради та Кременчуцького військового товариства. У них містилися такі оцінки та характеристики Центральної Ради – «перша законодавча інституція», «сприяє ділу об'єднання всіх українців», «єдиний представник всього українського народу», побажання «твердої праці в боротьбі за автономію України», «негайного признання національно-територіальної автономії України» і заклики: «Нехай живе вільна Україна в федеративній Російській республіці!». У тому ж числі часопису жителі Буковини просили ЦР «обстоювати» входження цього краю до Росії, солдати та офіцери 7-го Заамурського полку прилучили «свій голос до голосу Української Центральної Ради, яка є виразницею найкращих домагань всієї української людності, бо погляди і домагання Ради всі визнаємо, всім розумом, сумлінням і душею до них пристаємо і, скільки сили й хисту вистачить, обороняти будемо». Тут же розміщено два оголошення. Перше – про призначення зборів ЦР на 7 травня для розгляду питань: «1) про проект спілки народів Росії, що хотять федерації, і 2) про проект національної позички на потреби Центральної Ради». Друге – про відкриття при ЦР бюро праці, котре має на меті «допомогти всім, хто вважає себе сином українського народу, стати до роботи для утворення кращої долі для України і дати змогу розкиданним по всій Росії українцям повернутись на Україну і працювати для її добра»¹⁰. Таким чином, до портрета УЦР долучалися такі риси: Центральна Рада – це центр «наших» політичних справ, який визнається багатьма, якщо не всіма, українськими організаціями. Вона ж видаватиме корисні закони та добиватиметься автономії для України та федерації для всієї Росії. Армія «нас» підтримує (це добре!). ЦР планує позичати гроші (треба й «нам» якусь копійчину дати!).

Наступні згадки про останню пов'язували її із конкретними прізвищами: Український військовий з'їзд відкрив «представник Центральної Української Ради М.Грушевський», «од імені Центральної Української Ради було запропоновано обрати президію зборів, при чому головою зборів Центральна Рада запропонувала обрати С.Петлюру», членом президії з'їзду – «од Ц.У.Ради (В.Винниченка)», секретарем – «С.Устименка (од Ц.У.Ради)»¹¹.

Описуючи з'їзд, автор статті звернув увагу на конфлікт між УЦР і військовим клубом ім. гетьмана Полуботка. Його члени виступили проти пропозицій щодо складу президії та голови з'їзду¹².

Далі в числі йшлося про створення «за згодою Української Центральної Ради» Київської міської української ради: «Майбутній склад міської ради буде утворено на підставі схеми, яку Центральна Рада ствердила 30 квітня», «согласно постанові зборів Української Центральної Ради від 23 квітня, великі міста, як Київ, обирають до міської української ради 80 членів»¹³. Опубліковане оголошення про мітинг, «який скликає президіум передвиборчих зборів 29 квітня з доручення комітету Центральної Ради у понеділок 8 квітня о 7 год. вечора в педагогічному музеї, [на нього] мають зголоситися всі українські організації,

які бажають дістати місце у Київській міській раді, вирішити про остаточний склад міської ради та призначити перші збори Центральної Ради»¹⁴, надруковане з помилками. А саме «8 квітня» замість «8 травня» й «перші збори Центральної Ради» замість «перші збори Київської міської української ради».

Наступним зверненням до ЦР у газеті було прохання Шполянського сільського виконавчого комітету «виступити з обуренням проти таких заходів в нашому краї» з приводу статті «Протест против насильственной украинизации школы» в «Киевлянині»¹⁵.

Отже, прочитавши наступний номер газети, селяни доповнили свій образ Центральної Ради. Тепер вона була пов'язана з особами М.Грушевського, В.Винниченка, С.Петлюри і С.Устименка*. Вперше з'являється негатив у діяльності ЦР – «там» сваряться. А не зовсім зрозумілі слова про призначення перших зборів Центральної Ради на 8 квітня, яке вже минуло, посилювали негативне враження. В той же час створення Київської міської української ради є «хорошим результатом» діяльності ЦР. До того ж їй продовжують довіряти «такі ж, як ми».

Прочитавши у черговому числі прохання допомогти з поверненням в Україну, котре «...подав наш довірливий сусіда та однокашець Микита Романчук у Київську українську національну раду...»¹⁶ від українців, які проживають в Орловській губернії, та заклик ЦР робити внески в Національний фонд¹⁷, селяни отримували додаткове підтвердження популярності й загальноукраїнського характеру Центральної Ради, а також схилилися до думки про надання їй фінансової підтримки. Тим більше, що просила ЦР небагато – «одноденний заробіток або прибуток»¹⁸.

Стаття М.Грушевського «Тимчасовий український уряд» значно збагатила образ Центральної Ради в очах селян. Адже у ній було подано досить детальну інформацію про її створення та діяльність. Тепер селяни знали, що «по кількох днях переговорів, дня 7 марта, організувалась спільна рада всіх київських українських організацій під назвою Центральної Української Ради. До неї ввійшли, крім представників Товариства українських поступовців, представники соціал-демократичних груп, кооперативів, робітників, військових, студентів і культурних і професійних товариств і організацій київських..., з різних сторін, з міст, з сіл почали приходити до неї заяви писані чи через депутатів, що українське громадянство признає сю раду тимчасовим Українським національним урядом на цілу Україну, з тим присилалися і представники українських громад з міст, щоб їх включити в Ц. Раду як членів»¹⁹. Далі йшлося про скликання на Великодні свята** «з'їзд представників організованої української людності цілої України», прийняття ним ряду постанов, згадано про вихід газети «Вісті Центральної Ради», переобрання складу й визначення структури ЦР. Зазначалося про перспективу нових виборів членів Центральної Ради, «коли організуються на місцях українські ради повітові, губернські та міські». У статті також розповідалося про створення при комітетові ЦР організаційної, військової, освітньої, правничої, фінансової й інших комісій «для всяких справ наших українських»²⁰. Таким чином, отримуємо образ добре інституційованого та діяльного органу, покликаного захищати права і задовольняти потреби українців. Щоправда, лише організованих. Проте це спонукало до самостійної політичної та організаційної роботи на місцях. Селяни тепер мали міркувати, чи не варто їм прилучитися до революційної творчості, створити партійний осередок, «Просві-

* Серед членів ЦР такого прізвища не виявлено.

** Призначення Всеукраїнського національного конгресу на Великодній тиждень мало містично-релігійну психологічну підоснову з огляду на «пасхальність» українців як православного протиставлення «різдвяності» католицької західноєвропейської культури.

ту», громадський комітет чи українську раду і повідомити ЦР про свої проблеми та очікування.

В тому ж номері зазначалося про постанову Всеукраїнського військового з'їзду щодо створення Українського військового генерального комітету при Центральній Раді, котрий мав відати відповідними справами. В повідомленні про засідання Київської губернської ради об'єднаних громадських організацій підкреслювалися позитивний вплив УЦР на забезпечення громадянського спокою у губернії та довіра їй з боку населення²¹. Позитивний образ Центральної Ради в свідомості читачів «Народньої волі» посилювався. А така риса людської пам'яті, як забування незрозумілого за умови переключення уваги, що й сталося у даному разі, допомагала ліквідувати уявний негатив щодо ЦР, котрий сформувався днем раніше.

В замітці про український національний з'їзд Подільської губернії містилася вказівка на ще одного члена Центральної Ради – М.Любинського, який виступив на ньому із доповіддю про ЦР. «Довідавшись з неї про енергійну і невпинну працю, яка провадиться Ук. Цен. Радою, Перший український подільський з'їзд приєднується до постанов Національного українського з'їзду, вважає Центральною Радою єдиною Всеукраїнською організацією і бажає їй найбільшого успіху в роботі, обіщаючи з свого боку всіма силами піддержувати Українську Центральною Радою». Після прочитання цих слів формувалося відчуття етнокорпоративної єдності («Я думаю так само, як і вони, отже, ми схожі») та посилювалося загальне позитивне враження про ЦР, як і переконаність у своїй правоті. Адже чим більше людей думають однаково, тим сильніша їх віра в свою правоту, навіть якщо їх уявно правильне твердження є хибним. Далі йшлося про вибори членів Центральної Ради. Подільський національний з'їзд обрав до неї М.Любинського, В.Приходька, Відибіду, Григор'єва, а їх заступниками (за тодішньою термінологією, «кандидатами») – Литвицького й Верхову. Наприкінці ЦР було нагороджено ще одним епітетом – «правдивий представник цього народу»²². Звідси випливає уявний образ демократичності Центральної Ради. Селяни отримали «картинку» обрання своїх депутатів, що не могло їм не імпонувати. Хоча сумніви щодо справедливості таких виборів* залишалися, незважаючи на піднесений емоційний тон «картинки».

«При Українській Центральній Раді засновано прес-бюро, завданням якого: 1) збирати інформацію з преси для Центральної Ради; 2) подавати до преси повідомлення про діяльність Центральної Ради; 3) давати українському громадянству інформацію про пресу та політично-агітаційну літературу...»²³. Це повідомлення викликало наступні думки. Заснування органу для збирання та поширення інформації – це, безумовно, добре. Якщо ЦР звертається за думками до народу і розповідає йому про себе, то, очевидно, прийняття її рішень відбуватиметься, згідно з народною думкою (котра у масовій свідомості визнається цінною й єдиною правильною). До того ж ЦР не має потреби щось приховувати.

9-е число «Народньої волі» принесло цікаву звістку: «Вчора виїхала в Петроград до Временного правительства українська делегація (виборні Української Центральної Ради). Поїхала ця делегація, щоб порозумітися з Правительством в українських справах»²⁴. Отже, ЦР дійсно захищає «наші» інтереси, і невдовзі проблеми будуть вирішені. Від'їзд делегації породив очікування швидкого проголошення автономії. Розв'язання освітнього та земельного питань були похідними від нього.

У тому ж номері Центральна Рада згадувалася в контексті Дня національного фонду (звернення до українського духовенства й учителів і повідомлення

* Підтримкою таких сумнівів була історична пам'ять про Державну думу «за царя».

про збір коштів у Кишинській громаді Полтавського повіту) та, що особливо цікаво, зазначалося про ставлення євреїв до неї. На їх обласному з'їзді в Києві пролунала пропозиція надіслати вітальну телеграму ЦР, оскільки остання – «початок державної влади на Україні», але згодом вона була відкинута. Автор статті, коментуючи це, заявив, що Центральна Рада «являється временним українським правительством»²⁵. Маючи повну довіру до газет, селяни сприйняли ці слова буквально: Україна має свій уряд, яким є ЦР. А євреї, нехай навіть не всі, а лише «пани», до цього «нашого», «рідного» уряду ставляться негативно. Цим було зоране психологічне поле для успіху антиєврейської агітації.

Повідомлення про заходи Центральної Ради щодо заборони продажу й оренди землі²⁶ підтвердило створений образ її як захисника інтересів селян. При описі подій у Васильківському повіті газета згадала про ЦР як про співorganizатора місцевого селянського з'їзду та відзначила присутність її представника на зборах відповідної ради об'єднаних громадських організацій²⁷. Це доповнювало образ Центральної Ради здатністю на особистий контакт її із народом. Пишучи про те, що ЦР взяла «велику участь» у нормалізації життя в державі після революції, автори газети знову актуалізували у створюваному образі останньої її організаційну роль.

«Народня воля» за 18 травня вмістила окрему рубрику «В Українській Центральній Раді»²⁸. Це надавало ваги і солідності ЦР за аналогією з рубриками, в котрих у дореволюційний період друкувалися документи найвищих державних органів, що було додатковою ознакою Центральної Ради як влади. Цей розділ містив повідомлення про підтримку ЦР різними громадами та організаціями, зокрема українцями 31-го піхотного запасного полку, 1-го кулеметного полку, 323-го Юр'євського полку, товариства «Українець» у м. Петрозаводськ, жителів с. Миколаївки Роменського повіту Полтавської губернії й м. Янова Подільської губернії, товариств «Просвіта» в с. Єкатерининське Новомосковського повіту Катеринославської губернії та м. Коростені Волинської губернії, Української демократичної спілки в м. Бельці. Крім того, було опубліковано повідомлення, що «українська фракція (група) при Київському виконавчому комітеті солдатських депутатів... узяла на себе почин зібрати гроші на народний Український університет» та «в цій справі вона хоче увійти в порозуміння з Українською Центральною радою...»²⁹. Ці публікації розширювали уявний ареал визнання ЦР, а також переконували в тому, що вона має авторитет серед широких кіл громадськості.

До кінця травня 1917 р. в українському суспільстві залишалась актуальною тема Національного фонду – збору коштів, призначеного до Зелених свят (21 травня). Агітуючи за внески, «Народня воля» робила якнайтіснішу їх прив'язку до ініціатора Дня національного фонду – ЦР. Статті містили вислови, котрі мимохіть формували її образ: «Поставив народ український свою найвищу владу – Українську Центральну Раду і доручив їй всім життям під теперішній час керувати, щастя-долі для народу добиватись. Велике та трудне діло покладено тим самим на Українську Центральну Раду», «Рада справдить надії наші, коли справді за свій уряд її будемо мати і до голосу її будемо прислухатись», «Українська Центральна Рада звертається до всього народу українського з першим своїм закликом»: «Ви настановили нас за свій уряд, ви доручили нам велике державне діло»³⁰.

«Народня воля» раніше вже вмістила звістку про делегацію УЦР до Тимчасового уряду. Нові повідомлення щодо неї давали інформацію про наполегливу діяльність її посланців, які стикнулися з небажанням російського уряду розглядати українську проблему. Центральна Рада у такому разі не зупинилася навіть перед радикальними заявами: «Ми здіймаємо з себе всяку відповідальність за те, що буде робитись на Україні, і з цим повертаємось додому»³¹. Такі декларації, бу-

дучи достатньо популістськими, викликали мобілізаційний ефект у людей, за дії котрих ЦР знімала із себе відповідальність. «Нас ображають – ми будемо захищатися», – приблизно так могли міркувати селяни, прочитавши цю замітку. Заяви про зняття відповідальності можуть мати більший вплив, ніж прямий заклик до дій. Проте в цій же статті фраза про те, що «справа про автономію України срочно буде розглянута правительством»³², дещо нівелювала попередні емоції, хоча й зберігався радикальний тон. Таким чином, Центральна рада виявила себе здатною до дійових акцій у справі захисту інтересів українства.

В контексті вибору між самостійністю та автономією ЦР згадувалася на селянському форумі як прихильна до останнього ладу. Це подавалося як однозначна позиція, без жодних коливань: «Твердо і однодушно з'їзд постановив прилучитися до домагань, виставлених УЦР»³³. Хоча допускалися з максимальною демократичністю існування й діяльності самостійницької течії: «Вільно, не криючись з своїми думками, виступали самостійники і закликали селян негайно оголосити незалежну Українську республіку. Сказали вони селянам-депутатам все, що, очевидно, могли сказати в оборону своїх думок»³⁴. Такі повідомлення мусили викликати зацікавлення селян щодо самостійницької течії та, можливо, навіть до пошуку інформації про неї, хоча водночас стверджували федералістські настрої. Тим більше, що їх підтримав Всеукраїнський селянський з'їзд у Києві.

Описуючи його роботу, «Народня воля» не раз згадувала Центральну Раду. На ньому лунали заклики доручити ЦР: «1) скликання конференції недержавних народів; 2) вироблення в найближчому часі автономного устрою на Україні; 3) скликання негайно національного територіального конгресу»³⁵. З деякими змінами цю пропозицію було внесено у резолюцію форуму. Поряд із тим пролунав заклик «приєднатися до домагань Української Центральної Ради» та «допомогти ... в утворенні автономного ладу на Україні»³⁶. Той же з'їзд зобов'язав ЦР «поставити у першу чергу справу з пам'ятником Т.Шевченку»³⁷ та «провести в життя» інші його рішення. Тобто, Центральній Раді було висловлено повну довіру, що зміцнювало її образ як загальнонаціонального лідера.

Наступне число «Народньої волі» містило чітке формулювання вимоги ЦР до Тимчасового уряду: «Офіційно і привселюдно визнати право українського народу на автономію, тобто на творення свого вільного автономного демократичного ладу»³⁸. Цю вимогу російський уряд відкинув. Публікація «Доповідної записки делегації Української Центральної Ради коаліційному міністерству та виконавчому комітетові ради робітничих та солдатських депутатів» ілюструвала чесну та відкриту позицію ЦР. Отже, «хороша» Центральна Рада – «се тимчасове українське правительство і організаційний український центр»³⁹ – в уяві селян тепер протиставлялася «поганому» центральному урядові й перебувала в опозиції до нього.

Стаття «Велике діло» повідомляла, що ЦР отримала «нові міцні підстави сеї своєї роботи»⁴⁰. Ними є створення Українського генерального військового комітету, який має «кермувати військовими українськими організаціями на фронті і в тилу», та Селянської ради України, «котра разом з Центральною Радою буде відати організацію селянську, справи земельні і взагалі все, що відноситься до справ і інтересів селянства»⁴¹. Звідси селяни могли зробити висновок про існування українських збройних сил. Це додавало ваги авторитетові ЦР, а перспектива вирішення земельного питання саме Центральною Радою, а не якимось іншим органом, ставала більш реальною. Коли ж невдовзі буде засновано Робітничу раду, утвориться «ще сильніший зміцнений центр українського народного життя»⁴². ЦР і надалі поставала як уособлення українських сил, які, щоправда, поки що не всі об'єдналися, але це станеться у недалекому майбутньому. Контексти, в котрих висвітлювалася діяльність Центральної Ради, формували оптимістичний погляд на життя.

Новий перелік привітань ЦР від Кібінської філії Миргородської «Просвіти» Союзу українських автономістів-федералістів, Грузинської партії соціалістів-федералістів, «Просвіт» с. Близнеці Павлоградського повіту й с. Янишівка Таращанського повіту, з'їзду представників українських військових громад 2-ої армії, Вороньківського волосного комітету селянської спілки Переяславського повіту Полтавської губернії, української військової організації «Просвіта» при штабі 8-ої армії, жителів с. Латане Воронежської губернії, Першого обласного від армії та флоту з'їзду українців Фінляндії, Української громади 1-го Сибірського стрілецького полку сприймалися як належне. Масова підтримка ЦР тривала і не могла не вражати своїм розмахом.

«Записку Центральної ради Тимчасовому урядові» обговорювала українська фракція Ради солдатських депутатів⁴³. Прочитавши це, селяни, спираючись на попередні відомості, формували власну думку про підтримку військовими ЦР. Про високий рівень довіри до Центральної Ради свідчив також опублікований факт про селян Прохорівської волості, котрі довірили зібрані на Національний фонд гроші ЦР.

У статті «Союз української державності» газета знову повернулася до питання про федералістсько-самостійницьку дилему. Зі слів її автора К.Шишацького, який був присутнім на мітингу самостійників у Києві 2-го червня, український народ «доручив Українській Центральній Раді ... автономію проводити»⁴⁴, заявляючи при цьому, що «цей шлях іде якраз до союзу, до федерації народів, щоб не було бажання братися за рушницю»⁴⁵, а самостійники, зокрема О.Степаненко, вважали, що «домагання Ради є «якась автономія», політика ЦР є жебрацтво і взагалі на Центральну Раду кажуть, що є це плазуни»⁴⁶. Після цієї статті образ ЦР доповнився невиясненістю різниці між самостійництвом та федералізмом («аби лиш було право самим порядкувати в Україні й не було війни»), а самостійницька течія у ЦР викликала швидше негативні емоції, хоча очевидними є перебільшення в оцінках К.Шишацьким висловів О.Степаненка.

Ще одна згадка про те, що «Тимчасовий уряд одмовив в задоволенні найпекучішої і найважливішої для нашого народу справи» та що «вкупі з Центральною Радою ваші представники [Всеукраїнська рада селянських депутатів – В.С.] вирішать, що робити далі»⁴⁷, викликала інтерес («що робитиме ЦР далі? Чи піде на радикальні кроки?») й очікування подальших дій. Людина, будучи заінтригована, чекає на події, не завжди надаючи значення їх змісту. Важливим є сам цей процес, а не те, що очікується. Це, як у приказці: «Головне – не подарунок, головне – увага». Внаслідок такого «очікування» і віднайдення очікуваного встановлювався тісніший психологічний контакт, селяни відчували себе причетними до ЦР, революції, творення «нового життя». Особливо, коли прочитали слова М.Грушевського: «Автономію ми маємо, бо селянство визнало Центральну Раду»⁴⁸. Отже, селянам був важливий не так зміст наступного кроку ЦР, а те, що він відбудеться.

Нове прізвисько, пов'язане з Центральною Радою, прозвучало в «Народній волі» при описі українського національного свята у Чигирині. Першим виступаючим на ньому був «О.Себрюк»⁴⁹, котрий розповів про значення «теперішнього центрального органу» – УЦР, з'ясував потреби української армії й автономії України⁵⁰. Кількома рядками нижче Центральна Рада визнавалася населенням Чигиринщини як «свій вищий Уряд». Тут же містилося прохання до неї «рішуче та твердо показати нам той шлях, яким мусить піти народ український». Через такі патетичні заяви ЦР в уяві селян стає таким собі поводитирем нації, а маючи глибоко закладений у їх свідомість активною теїстичною пропагандою релігійний код, і «Мойсеєм». Селяни тепер готові сліпо вірити своєму «поводиреві». Але так само готові й «побити його камінням».

В номері за 4 червня вперше Українській Центральній Раді висловила підтримку ціла партія. Це була «Українська соціал-революційна партія», або «Ук-

раїнські соціалісти революціонери»⁵¹. Поскільки остання (поки що єдина відома селянам, за винятком Грузинської партії соціалістів-федералістів) підтримує «нашу» ЦР, то і вона заслуговує на увагу та визнання. В іншій статті цього ж номера у логічній зв'язці «Центральна Рада – партія» з'являється УСДРП. Але містила вона не підтримку, а уповноваження ЦР висловити протест проти смертної кари, котру винесено австрійському соціал-демократові Ф.Адлерові на його батьківщині. В жителів села мусила виникнути негативна реакція на це повідомлення. Не засвідчивши своєї прихильності Центральній Раді, зобов'язувати її протестувати проти засудження якогось «невідомого нам» Ф.Адлера – хай навіть «борця за кращу будучину вселюдства», але австрійця («ворога») – було неприпустимим для селянської політичної етики.

Багато нового до наявного образу ЦР додала стаття з характерною назвою «Хто виявляє волю українського народу». З неї селяни отримали відповідь на запитання, «що таке Центральна Рада». По-перше, «Центральна Українська Рада правдиво виявляє волю українського народу ... вона є правдивим його представником». По-друге, «Українська Центральна Рада, обрана на Всеукраїнському конгресі..., має представників від усіх українських губерній, від всіх громадських верств, від всіх українських політичних партій..., [до неї] входить цілком Українська рада селянських депутатів..., в повному своєму складі Військо-вий генеральний комітет...»⁵². По-третє, «Центральна Українська Рада є дійсний парламент... цей парламент, дійсно, виявляє волю всього українського народу і інших народів, що живуть на Україні»⁵³, при цьому він, «може, найбільш народний, найбільш демократичний між сучасними парламентами Європи»⁵⁴. Таким чином, селяни утверджувалися в повній правильності й справедливості існування ЦР, а порівняння з європейськими державами підносило їх гордість за свою країну. А це є однією із складових національної ідентичності.

Очікуваним селянством актом у відповідь на відмову Тимчасового уряду визнати право України на отримання автономного ладу стала постанова Центральної Ради від 3 червня. В ній ЦР звернулася із закликом «організуватися та приступити до негайного закладання підвалин автономного ладу на Україні» й анонсувала Універсал, у котрому «має вияснити суть домагань української демократії, представлені Центр. Радою, а також ті завдання, які стоять перед нею в творенні автономного ладу»⁵⁵. Ці слова були сприйняті неоднозначно. Якщо «організуватися» ще було зрозумілим для селянського середовища та означало створити «Просвіту», партійний осередок чи Раду селянських депутатів, то «закладання автономії» викликало різні думки. Автономія – це «своя» влада, україномовна школа і церква, аграрна реформа. Українізувати школу та церкву при відповідному бажанні вчителя і священника не є проблемою, а от створення «своєї» влади й проведення «своєї» земельної реформи закладало підвалини для майбутньої отаманщини, повної нівеляції авторитету державної влади та аграрних самоуправств. Поки що ці негативні явища стримувалися моральною вагою ЦР, котра закликала «не довести край і всю Росію до повної анархії й занепаду здобутків революції»⁵⁶ та обіцяла вирішити земельне питання на Установчих зборах.

Про скликання Центральною Радою II Всеукраїнського військового з'їзду з метою «спільно вирішити справу проведення в життя автономії України»⁵⁷ читач «Народної волі» дізнавався з його опублікованого протоколу. Оскільки солдат у селі користувався авторитетом, то підтримка армією запроваджуваної української автономії спричинилася до більшої впевненості селян у цій справі. Вже традиційне привітання, цього разу від Борзненського виконавчого комітету, доповнювало загальну картину визнання ЦР.

З'їзд учителів Подільської губернії звернув увагу Центральної Ради на стан українізації школи і попросив «вжити заходів перед Тимчасовим урядом, аби на

Україні... негайно було заложено Українське міністерство народної освіти»⁵⁸, створити при учбових округах відповідні органи, які займалися б українізацією школи, а також купити друкарні й папір для підготовки підручників на «асигновані окремими земствами» кошти. Отже, ЦР мала займатися шкільним питанням, але не було певності, що ця справа не зазнає долі «Доповідної записки Тимчасовому урядові». Центральній Раді знову доведеться конфліктувати з російським урядом. Через такий можливий розвиток подій віра селян в успіх зменшувалася.

«Народня воля» знову згадала про УПСР у зв'язку з проведенням партійної конференції, на котрій фракції есерів у ЦР доручалося вживати заходів щодо «скликання в порозумінню з іншими народами України Українських територіальних зборів на основі пропорційного представництва для вироблення і затвердження статуту України»⁵⁹. Такий же захід соціалісти-революціонери вимагали провести на всеросійському рівні. У свідомості селян це відкладалось як практичні кроки до здійснення автономного ладу, а також давало перспективу щодо проведення ще одного всеукраїнського конгресу, але тепер, на відміну від національного, котрий відбувся в квітні 1917 р., він міг би мати територіальний характер та, дійсно, охоплювати всіх жителів України, а не лише тих, хто почуватися українцем. Таке очікування підтверджувалося й телеграмами до ЦР із вітаннями і побажаннями, вміщеними у № 28 «Народньої волі» від солдатів-українців 24-го запасного пішого полку, Тимчасового українського комітету 9-ої армії та громади м. Михайлівки-Льовшиної Андріївської волості Олександрійського повіту Катеринославської губернії.

Начальник Київської військової округи К.Оберучев був проти української армії. Такий висновок можна зробити з відкритого листа голови Центральної Ради М.Грушевського з приводу начебто висловленої останнім обіцянки припинити й не вимагати формування українських частин до завершення війни. В листі вказувалося, що цього він не обіцяв. Оскільки свідків такої розмови не було, К.Оберучев звернувся до суспільства: «Кожен з читачів-громадян повірить тому, кому привик вірити». На це М.Грушевський відповів: «Кожному до волі вірити йому або мені»⁶⁰. Звісно ж, українські селяни надали перевагу «своєму» перед «чужим».

Із протоколу третього дня роботи II Всеукраїнського військового з'їзду постали нові подробиці відправки делегації ЦР до Петрограда у травні 1917 р. Зазначалося, що «вперше постановив послати делегацію військовий з'їзд, котрий був місяць назад. Центральна Рада не хотіла брати на себе відповідальність в такій важній справі, поки голос організованого народу не висловився за це»⁶¹. І відразу ж у селян виникало кілька запитань: чи не правду казали самостійники, що Центральна Рада – це плазуни та жebraки? Й як має звучати «голос організованого народу», якщо постанови багатьох з'їздів, котрі вже відбулися на той час, телеграми в ЦР, численні статті у газетах висловилися за автономію України? І хоча Центральна Рада все-таки надіслала свою делегацію, та все ж неприємний осадок залишився. Водночас на захист домагань ЦР виступив київський губернський комісар, вважаючи, що «відмова уряду на всі домагання Української Центральної Ради ... призводить до різкого збільшення крайніх течій, що були до того незначними»⁶². Така позиція губернського комісара багато важила в очах селян.

У газеті продовжували публікуватися різноманітні відозви, постанови й звернення про підтримку ЦР, зокрема від козаків станиці Петровської Маріупольського повіту Катеринославської губернії, 26-го пішого запасного полку, Одеського українського комітету⁶³. При цьому Центральна Рада називалася «національним правительством», «Тимчасовим урядом України, який один компетентний і правосильний вирішувати всі справи, що торкаються України, до скликання Українського сойму»⁶⁴.

З оголошення організаційної комісії УЦР селяни дізналися про «губернських, повітових і кадрових інструкторів, відряджених комісією на українські губернії»⁶⁵. Це означало, що Центральна Рада вела організаційну роботу й якщо в конкретне село ще не прийшли її представники, то лише з об'єктивних причин. Селяни стали очікувати їх «приходу». У часі це приблизно збігалося з проголошенням І Універсалу.

Таким чином, Центральна Рада в свідомості українських селян постала як «свій», «народний» уряд, котрий вирішуватиме найнагальніші проблеми – проведе земельну реформу, українізує школу та церкву, братиме участь у переговорах щодо закінчення світової війни. ЦР визнавалася і підтримувалася найширшими колами українців, які готові були також сплатити одноразовий податок на Національний фонд. Загальне позитивне тло інколи псувалося звістками про конфлікти в ній, окремими негативними оцінками її діяльності. Водночас Центральна Рада була достатньо добре зорганізована, щоб відстоювати інтереси українців перед Тимчасовим урядом. Завдяки ЦР селяни почували себе пов'язаними з іншими українцями, тобто формувалася суспільна колективна свідомість останніх, посилювалися зв'язки в середині суспільства, чіткіше розумілися поняття «свій» та «чужий».

Бурхливі події навколо поїздки делегації Центральної ради до Петрограда посирили у селянства революційні очікування. Селяни начебто завмерли. І будь-яка випадковість могла призвести до нового вибуху, стрибка, котрий перервав би еволюційний розвиток революції*. Проте позиція ЦР зберегла її в поміркованих рамках.

У досвіді заочного спілкування з Центральною Радою селяни стикалися з проблемою понять. Їм розповідали, що автономія – це коли є власний уряд. Водночас в уяві селянина уряд існував (ЦР), тобто існує й автономія. Проте Центральна Рада заявляє, що її потрібно ще проголошувати, за неї потрібно боротися. У логічну систему це не вкладалося, але наштовхувало до пошуку нової інформації, тобто до підвищення соціальної та громадянської активності серед переважно консервативних селян.

Українська Центральна Рада виграла інформаційну війну за оволодіння селянством із Тимчасовим урядом. Проте поле перемоги було занадто малим. Залишалось багато можливостей для контрагітації проти ЦР, якими й користувались її супротивники. Цим можна пояснити різне ставлення до заходів Центральної Ради в сусідніх селах. Умовно кажучи, одне село передплачувало проукраїнську газету та мало національно свідомого вчителя, а в іншому – читали «Киевлянин», а педагог належав до «Союза русского народа». Від таких, доволі випадкових моментів залежала політична позиція селян.

У революційній боротьбі 1917 р. цілеспрямовано чи інтуїтивно використовувалися різноманітні методи. Наприклад, заявити про те, чого не можеш довести, але подобається певній частині суспільства або ж багаторазово повторювати практично беззмістовні, але прості фрази, що переконує людину в їх достовірності без надання доказів. Останнє спричинилося до важливої перемоги ЦР. Вона відвоювала собі легітимність через визнання доволі широкими верствами населення її як влади. Легальність Центральна Рада мусила здобути через юридичні засоби. Вона була владою де-факто й мала підстави претендувати на статус де-юре. У визнанні авторитету ЦР спрацював революційний висхідний вир.

* Щоб спростувати можливі закиди щодо нелогічності вислову «еволюційний розвиток революції», наведемо цитату з інтернет-конференції «20 років досліджень QWERTY-ефектів і залежностей від попереднього розвитку»: Д.Норт відмічав, що будь-які революційні перетворення при їх детальному аналізі виявляються еволюційними // www.ecsoman.edu.ru.

Розпочавшись із кількох інтелігентів, він поступово розширювався, захоплюючи дедалі нових людей справою Української революції. Виникла здатна до саморозвитку система: солдати підтримали Центральну Раду, тому що це зробили селяни, та, навпаки.

Водночас рівень агітаційно-пропагандистської й організаційної роботи Центральної Ради був серед факторів формування підґрунтя для майбутніх єврейських погромів, отаманщини і неефективності пропонованих ЦР земельних реформ.

¹ *Ададуrow В.* Досвід історичного уявлення: уряд Наполеона I про українські землі Російської імперії // Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки. – К., 2006. – Вип. 2. – Ч. 1. – С. 407.

² Газета гадячского земства. – № 36. – 27 марта 1917 г. – С. 2.

³ Народня воля. – № 117. – 24 вересня 1917 р. – С. 3.

⁴ Народня воля. – № 5. – 9 травня 1917 р. – С. 1.

⁵ *Ададуrow В.* Вказ. праця. – С. 427.

⁶ Там само. – С. 407.

⁷ Народня воля. – № 1. – 4 травня 1917 р. – С. 3.

⁸ Там само.

⁹ Там само.

¹⁰ Народня воля. – № 2. – 5 травня 1917 р. – С. 3.

¹¹ Народня воля. – № 3. – 6 травня 1917 р. – С. 2.

¹² Там само.

¹³ Там само. – С. 3.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Народня воля. – № 4. – 7 травня 1917 р. – С. 1.

¹⁷ Там само. – С. 2.

¹⁸ Там само.

¹⁹ Народня воля. – № 5. – 9 травня 1917 р. – С. 1.

²⁰ Там само.

²¹ Там само. – С. 3.

²² Народня воля. – № 7. – 11 травня 1917 р. – С. 2.

²³ Там само.

²⁴ Народня воля. – № 9. – 14 травня 1917 р. – С. 1.

²⁵ Там само. – С. 2.

²⁶ Народня воля. – № 10. – 16 травня 1917 р. – С. 1.

²⁷ Народня воля. – № 11. – 17 травня 1917 р. – С. 3.

²⁸ Народня воля. – № 12. – 18 травня 1917 р. – С. 2.

²⁹ Там само. – С. 2 – 3.

³⁰ Народня воля. – № 14. – 20 травня 1917 р. – С. 1.

³¹ Народня воля. – № 16. – 24 травня 1917 р. – С. 1.

³² Там само.

³³ Народня воля. – № 23. – 1 червня 1917 р. – С. 1.

³⁴ Там само.

³⁵ Там само. – С. 2.

³⁶ Там само.

³⁷ Там само.

³⁸ Народня воля. – № 25. – 3 червня 1917 р. – С.1.

³⁹ Там само.

⁴⁰ Там само.

⁴¹ Там само.

⁴² Там само.

⁴³ Там само. – С. 3.

⁴⁴ Народня воля. – № 26. – 4 червня 1917 р. – С. 2.

⁴⁵ Там само.

⁴⁶ Там само.

-
- ⁴⁷ Там само.
- ⁴⁸ Там само.
- ⁴⁹ Там само. – С. 3; тут маємо справу з помилковим написанням прізвища О.Севрюка – одного з лідерів УПСР.
- ⁵⁰ Там само.
- ⁵¹ Там само. – С. 3.
- ⁵² Народня воля. – № 27. – 6 червня 1917 р. – С. 1.
- ⁵³ Там само.
- ⁵⁴ Там само.
- ⁵⁵ Там само.
- ⁵⁶ Там само. – С. 2.
- ⁵⁷ Там само.
- ⁵⁸ Народня воля. – № 28. – 7 червня 1917 р. – С. 2.
- ⁵⁹ Там само. – С. 3.
- ⁶⁰ Народня воля. – № 29. – 8 червня 1917 р. – С. 2 – 3.
- ⁶¹ Там само. – С. 3.
- ⁶² Там само.
- ⁶³ Народня воля. – № 31. – 10 червня 1917 р. – С. 3.
- ⁶⁴ Там само.
- ⁶⁵ Там само.

The present paper studies social reaction on Ukrainian revolution 1917 – 1921. The author used original methodology. The method is based on analysis press information about Central'na Rada in 1917, what reading Ukrainian peasant. Conclusions regarding Central'na Rada image in peasant consciousness are made.
